

نیم قرن با کتاب: بررسی انتشار کتاب در گروه آگروتکنولوژی

دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد

محمد خواجه حسینی^{۱*}، فاطمه یعقوبی^۲

۱. استاد علوم و تکنولوژی بذر، گروه آگروتکنولوژی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول). رایانامه: saleh@ferdowsi.um.ac.ir
۲. پژوهشگر پسادکتری اکولوژی گیاهان زراعی، گروه آگروتکنولوژی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران، رایانامه: fa.yaghoubi@mail.um.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۲۶ تاریخ ویرایش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۷ تاریخ چاپ: ۱۴۰۳/۰۱/۲۰ صص: ۵۷-۶۷

چکیده

نشر کتاب یکی از معیارهای سنجش میزان پیشرفت در هر جامعه است. لذا، هدف اصلی این پژوهش آن است تا وضعیت نشر کتاب در گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد را در طول قریب به نیم قرن از فعالیت آن بررسی کند. کتاب‌های منتشر شده این گروه از سال ۱۳۵۴ تا ۱۴۰۱ جامعه پژوهش را شکل داده است. برای گردآوری داده از سباه‌وارسی و برای تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری توصیفی استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان داد که در طول دوره مورد مطالعه جمعاً ۱۹۶ عنوان کتاب در گروه آگروتکنولوژی عرضه شده است که ۷۹/۶ درصد از آن ترجمه و ۲۰/۴ درصد تألیفی بوده است. در طول دوره بررسی، جمعاً ۳۴ ناشر کتاب‌های گروه را منتشر کرده‌اند. در این بین، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد با ۸۵ کتاب بیشترین میزان نشر را به خود اختصاص داده است. بیشترین سهم کتاب‌های تألیف و ترجمه شده در حوزه موضوعی آگرواکولوژی با ۵۳ عنوان کتاب (۲۷ درصد) بوده است. در میان اعضای گروه نیز دکتر علیرضا کوچکی با ۸۸ کتاب در صدر اعضای پرتولید قرار دارد. به طور کلی، نتایج مطالعه حاضر نشان داد که با توجه به نوپا بودن گرایش علوم و تکنولوژی بذر در گروه، باید به ترجمه و تألیف کتاب‌های مرتبط با موضوع‌های این گرایش توجه بیشتری شود.

کلیدواژه‌ها: آگرواکولوژی، کتاب تألیفی، ناشر، نشر کتاب، دانشگاه مشهد، دانشکده کشاورزی.

مقدمه

در موفقیت نظام‌های آموزشی و پژوهشی، تولید و انتشار یافته‌های علمی نقش بسزایی دارند و زمینه رشد و شکوفایی رشته‌های دانشگاهی و ارتقای جایگاه حرفه‌ای آن‌ها را فراهم می‌آورند (ملک‌محمدی و حاجی‌زین‌العابدین، ۱۳۹۶). کتاب‌ها، مقاله‌های علمی، گزارش‌های پژوهشی و پایان‌نامه‌ها از منابع اطلاعاتی اصلی هستند که در این میان، کتاب از مهم‌ترین و در دسترس‌ترین رسانه‌های آموزشی است و در نظام تعلیم و تربیت نقش مؤثری دارد (مشایخ، گرامی‌راد، و ملک‌محمدی، ۱۳۹۹). نشر کتاب که یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین ارکان صنعت فرهنگی است (شریفی میلانی، برومند، و امیرکبیری، ۱۳۹۹)، مهم‌ترین دغدغه سیاست‌گذاران نظام‌ها و کشورهای مختلف جهان است (فرج‌پهلوی، مطلبی، و اصغرنژاد، ۱۳۹۵). صنعت نشر قرن‌ها نقش مهمی را در انتشار اطلاعات و دانش به عهده داشته است و امروزه به‌عنوان کسب و کار مبتنی بر دانش شناخته می‌شود (شریفی میلانی، برومند، و امیرکبیری، ۱۳۹۹). این صنعت یکی از بزرگ‌ترین پیشرفت‌های مبتنی بر فناوری در همه حیات بشر بوده است و به دلیل وابستگی زیاد به تغییرات فناوری، از نخستین روزهای حیات خود، اختراعی پویا و متحرک به‌شمار آمده است (تیان و مارتین، ۲۰۰۸).

گرچه میزان نشر کتاب معمولاً معیار مناسبی برای نشان دادن رشد و توسعه فرهنگی، علمی و اقتصادی یک جامعه است اما در نظام‌های اندازه‌گیری فعالیت‌های فناورانه و علمی، به دلایل مختلف، شاخصی مستقل در نظر گرفته نشده است (شوق‌پور، حریری، و ابادری، ۱۴۰۲). با این حال، آگاهی از روند تحولات و تغییرات نشر کتاب می‌تواند علاوه بر شناخت درست مشکلات و کمبودهای قلمرو نشر، برای صنعت نشر کشور سودمند باشد و نگرش درستی در اختیار متصدیان این صنعت، اعم از نویسندگان، ناشران و توزیع‌کنندگان، قرار دهد (باب‌الحوائجی، مطلبی، حریری، و مؤمنی، ۱۳۹۰). با بررسی میزان انتشار کتاب در هر حوزه علمی می‌توان گرایش موضوعی کتاب‌های منتشرشده و

زمینه‌هایی که کمتر در آن‌ها پژوهش شده است را نیز مشخص کرد (ملک‌محمدی و حاجی‌زین‌العابدین، ۱۳۹۶). از آنجایی که در مقاطع زمانی گوناگون به علت پیشرفت‌های علمی و فناوری، گرایش به موضوع‌ها متفاوت است، روند انتشار کتاب نیز باید مطابق با آن‌ها و در راستای پاسخ‌گویی به این نیازها متحول شود (یوسفی، ۱۳۷۹). بنابراین، تاکنون پژوهش‌های مختلفی (مانند باب‌الحوائجی، مطلبی، حریری، و مؤمنی، ۱۳۹۰؛ مشایخ، گرامی‌راد، و ملک‌محمدی، ۱۳۹۹؛ شوق‌پور، حریری، و ابادری، ۱۴۰۲؛ اومینو، کاکورا، و تودا، ۲۰۱۰؛ تولون، لاسی، رویواین، و مرجان، ۲۰۱۹) در زمینه وضعیت نشر کتاب در مقیاس‌های مکانی و زمانی مختلف انجام شده است.

صنعت نشر و کشاورزی، به‌عنوان دو صنعت بزرگ و تأثیرگذار در جهان، با یکدیگر ارتباط تنگاتنگی دارند؛ تعامل و ارتباطی که از هزاران سال پیش آغاز شده است. اسناد کشاورزی حرفه‌ای، صنعتی و پیشرفته‌ای که در لابه‌لای اسناد تاریخی این مرزوبوم کشف شده شواهدی دال بر این مدعا است. تصاویر درختان متحدالشکل که در مناطق مختلف ایران کشف شده‌اند و متعلق به بیش از سه هزار سال قبل از میلاد مسیح هستند، کتاب‌های «معرفت فلاحی» و «ارشادالزراعه» در قرن دهم هجری و «مفاتیح‌الارزاق» در سال ۱۲۶۳ هجری شمسی همگی از حرفه‌ای بودن صنعت کشاورزی در ایران حکایت دارند که به مدد کتاب و کتابت در کنار دانش بومی کشاورزی تا این دوره به یادگار مانده‌اند (غفرانی و موسوی مقدم، ۱۳۹۵). در دهه‌های گذشته نیز منابع علمی کتابی، در حوزه کشاورزی به‌ویژه علوم زراعی، در کشور رشد قابل توجهی داشته است. براساس آمار خانه کتاب، تعداد کتاب‌های منتشرشده در هر سال با موضوع کشاورزی و فنون مربوط از ۵۱ عنوان در سال ۱۳۶۰ به ۹۰۰ عنوان در سال ۱۴۰۱ افزایش یافته است. با این حال، ۳/۶ درصد از مجموع کتاب‌های منتشرشده در سال ۱۳۶۰ در حوزه کشاورزی بوده‌اند که این میزان در سال ۱۴۰۱ به ۰/۸۳ درصد کاهش یافته است (خانه کتاب و ادبیات ایران، ۱۴۰۲). بنابراین،

و شامل عنوان کتاب، نام نویسندگان یا مترجمان، سال انتشار، نوع اثر (تألیف یا ترجمه)، ناشر، موضوع کتاب و تعداد صفحات است. این اطلاعات برای اعضای حاضر و بازنشسته گروه از طریق مصاحبه با ایشان و برای اساتید فوت شده از طریق مصاحبه با خانواده آن‌ها و بررسی سامانه اطلاعات اساتید دانشگاه فردوسی مشهد به نشانی <https://prof.um.ac.ir> گردآوری شدند. پس از ورود داده به نرم‌افزار اکسل، با استفاده از روش‌های آمار توصیفی (محاسبه درصد و فراوانی) داده‌ها تجزیه و تحلیل شدند. برای توصیف ویژگی‌های آزمودنی نیز از نمودار استفاده شد. نمودارها با استفاده از نرم‌افزار سیگماپلات رسم شده‌اند.

یافته‌ها

در طول دوره زمانی مورد بررسی (۱۳۵۴ تا ۱۴۰۱)، جمعاً ۱۹۶ کتاب در گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد منتشر شده است (جدول ۱). از این بین، ۱۵۶ عنوان (۷۹/۶ درصد) ترجمه و ۴۰ عنوان (۲۰/۴ درصد) تألیفی منتشر شده است. از ۴۰ عنوان کتاب تألیفی، چهار عنوان به زبان انگلیسی و بقیه به زبان فارسی نوشته شده‌اند. کتاب‌های ترجمه شده بین ۸۵ (کتاب روش‌های کشت بافت‌های گیاهی) تا ۹۵۱ (کتاب اکوفیزیولوژی گیاهی (دو جلد)) صفحه داشته و میانگین تعداد صفحه‌های کتاب‌ها ۳۶۳ صفحه بوده است. تعداد صفحات کتاب‌های تألیفی نیز بین ۸۰ (کتاب آبیاری در زراعت پنبه) تا ۱۱۳۶ صفحه (کتاب آگروکولوژی مناطق خشک (سه جلد)) متغیر بوده و میانگین صفحه‌ها نیز ۳۷۳/۵ صفحه بوده است.

در مقطع کنونی لازم است با توسعه سهم تولید علم پژوهشگران کشاورزی ایرانی، همچنان منابع علمی مکتوب را منتشر کرد. این امر مستلزم ترسیم راهی مشخص با بینشی فراتر از دیدگاه‌های رایج و هم‌زمان عارضه‌یابی کاستی‌های موجود از جنبه‌های مختلف است (کوچکی و همکاران، ۱۴۰۱).

گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد (با نام پیشین زراعت و اصلاح نباتات) در طول قریب به نیم‌قرن از فعالیت‌های علمی خود در ابعاد کارکردی و بسیاری از جنبه‌های علمی-پژوهشی در حوزه علوم زراعی ایران نقشی پیشرو و سازنده داشته است. در سال‌های گذشته، از حاصل فعالیت‌های پژوهشی اعضای این گروه آثار مفید و ارزنده‌ای تولید شده است. آثاری که در برنامه‌ریزی‌های کشاورزی در نهادهای اجرایی و نیز افزایش محصولات کشاورزی تأثیر زیادی داشته است. بنابراین، هدف از پژوهش حاضر شناسایی وضعیت نشر کتاب و سیر تحول آن در گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد بوده است تا با روشن شدن وضعیت فعلی و گذشته، برای برنامه‌ریزی‌های آتی و سیاست‌گذاری‌های خرد و کلان از نتایج حاصل از این مطالعه استفاده مناسبی شود.

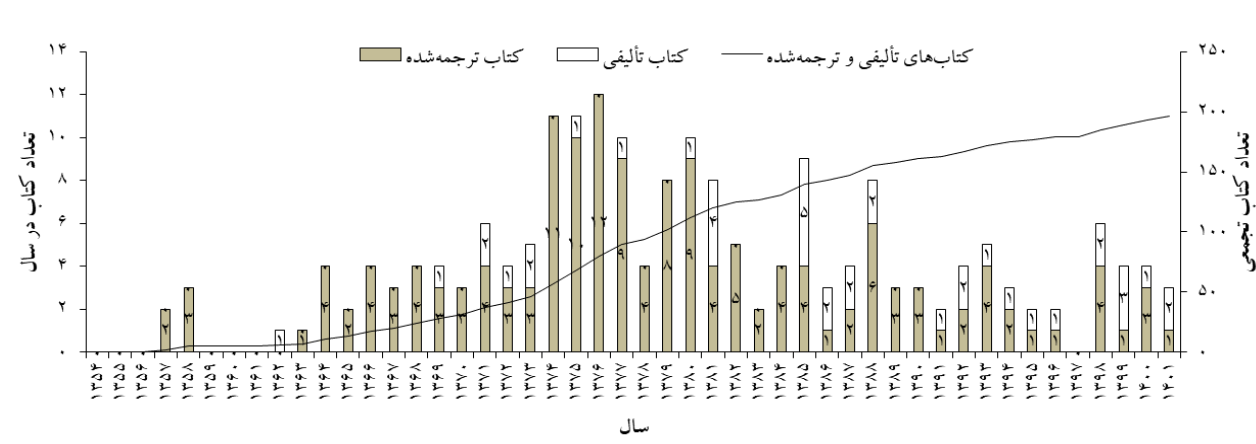
این پژوهش در فاصله زمانی اردیبهشت تا خردادماه ۱۴۰۲ انجام شد. سال‌های ۱۳۵۴ تا ۱۴۰۱ محدود زمانی این پژوهش بوده است. همه کتاب‌های تألیفی و ترجمه‌ای گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد که از سال ۱۳۵۴ (ابتدای تأسیس گروه) تا ۱۴۰۱ منتشر شده‌اند، جامعه آماری این پژوهش را شکل داده‌اند. ابزار گردآوری داده، سیاهه‌واری است که با توجه به هدف و پرسش‌های پژوهش حاضر تهیه شده

جدول ۱. تعداد عنوان و صفحات کتاب‌های تألیفی و ترجمه شده گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد

نوع اثر	تعداد کتاب	درصد فراوانی	میانگین تعداد صفحات	حداقل تعداد صفحات	حداکثر تعداد صفحات
ترجمه	۱۵۶	۷۹/۶	۳۶۳	۸۵	۹۵۱
تألیف	۴۰	۲۰/۴	۳۷۳/۵	۸۰	۱۱۳۶
مجموع	۱۹۶	۱۰۰	-	-	-

بود که به صورت ترجمه در سال ۱۳۵۷ در ۴۶۲ صفحه چاپ شد. باین حال، اولین کتاب ترجمه شده گروه، کتاب «بهار خاموش» با ۳۰۲ صفحه بود که در سال ۱۳۵۶ به زبان فارسی برگردان، اما در سال ۱۳۵۸ چاپ شد. اولین کتاب تألیفی نیز «مجموعه مصور آفات و بیماری‌های مهم درختان میوه در استان خراسان» است که در سال ۱۳۶۲ نگاشته شد و ۱۴۲ صفحه دارد.

نشر کتاب در گروه آگروتکنولوژی، در طول قریب به نیم قرن گذشته، نوسانات زیادی داشته است (شکل ۱). در سال‌های ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱ و ۱۳۹۷ هیچ کتابی منتشر نشده است. بیشترین تعداد کتاب نیز با ۱۲ عنوان در سال ۱۳۷۶ و ۱۱ عنوان در سال‌های ۱۳۷۴ و ۱۳۷۵ چاپ شده است. کتاب «کشاورزی و آب‌وهوا» نخستین کتاب منتشر شده گروه

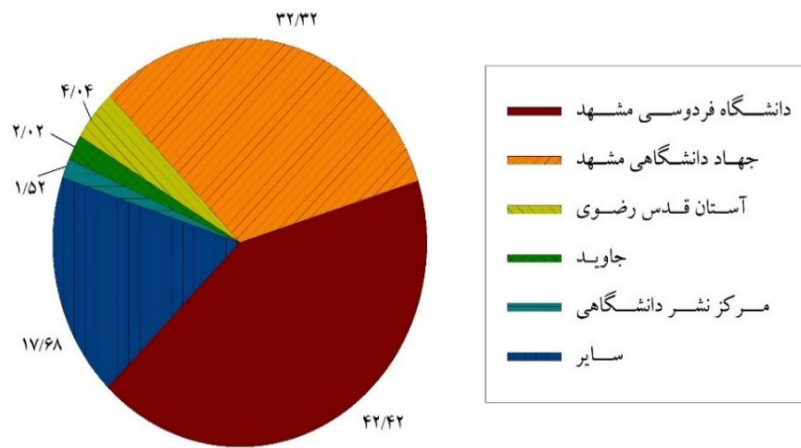

شکل ۱. روند تغییرات نشر کتاب در گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد از سال ۱۳۵۴ تا ۱۴۰۱

نشر کتاب را به خود اختصاص داده است (شکل ۲). پس از آن، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد با نشر ۳۲/۳ درصد (۶۴ کتاب)، آستان قدس رضوی با ۴ درصد (۸ کتاب)، جاوید با ۲ درصد (۴ کتاب) و مرکز نشر دانشگاهی با ۱/۵ درصد از کل کتاب‌های منتشر شده (۳ کتاب) قرار دارند. تعداد ۲۹ ناشر دیگر نیز با چاپ دو یا یک کتاب، جمعاً کمتر از ۱۸ درصد از کتاب‌های تألیفی یا ترجمه شده گروه را منتشر کرده‌اند. به غیر از ناشران ایرانی، سه ناشر خارجی Elsevier (۱ کتاب)، CRC Press (۲ کتاب) و Daya Publishing House (۱ کتاب) نیز در نشر کتاب‌های گروه آگروتکنولوژی نقش داشته‌اند.

باتوجه به نمودار تجمعی شکل ۱، در سال‌های ابتدایی فعالیت گروه آگروتکنولوژی دهه ۱۳۶۰، نرخ رشد نشر کتاب کند بود، در دهه ۱۳۷۰ افزایش و پس از آن کاهش یافته است. باین حال، از دهه ۱۳۸۰ به بعد سهم کتاب‌های تألیفی از کل کتاب‌های منتشر شده گروه افزایش یافته است. میانگین کتاب‌های منتشر شده در دوره زمانی مورد مطالعه نیز حدود چهار کتاب در هر سال بوده است.

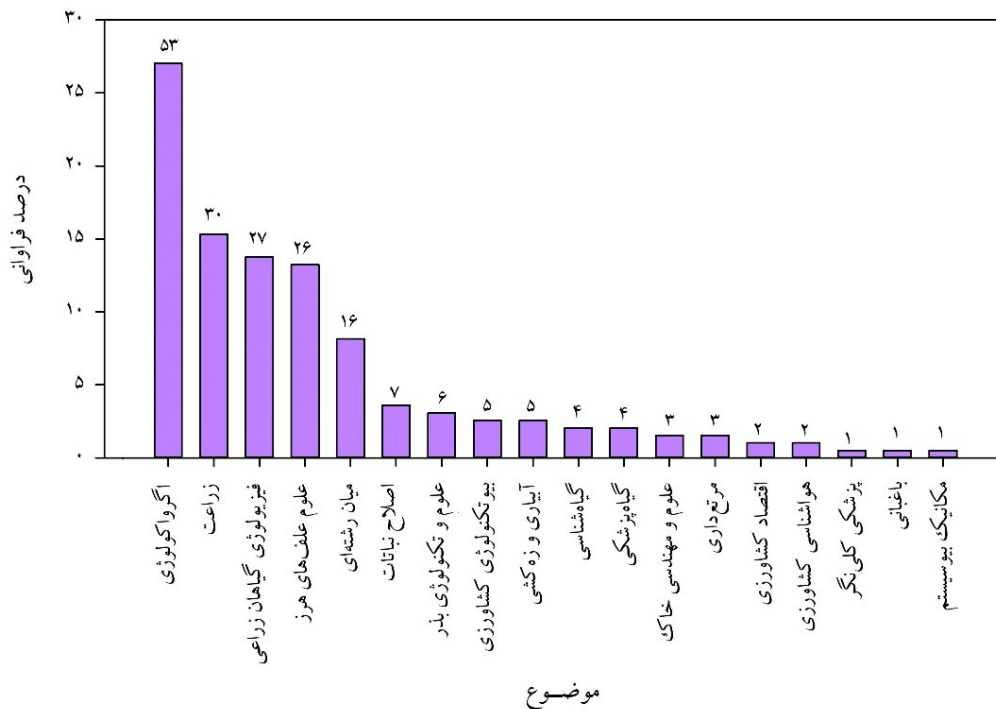
مجموعاً ۳۴ ناشر کتاب‌های گروه آگروتکنولوژی را منتشر کرده‌اند. در این بین، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد با نشر ۴۱/۹ درصد از کل کتاب‌های منتشر شده (۸۳ کتاب)، بیشترین تعداد

شکل ۲. سهم ناشران مختلف در نشر کتاب‌های گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد

کتاب‌های با موضوع «زراعت»، «فیزیولوژی گیاهان زراعی» و «علوم علف‌های هرز» (به ترتیب با ۱۵/۳، ۱۳/۸ و ۱۳/۳ درصد) در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

بیشترین سهم کتاب‌های تألیفی و ترجمه‌ای گروه آگروتکنولوژی را کتاب‌هایی با موضوع «آگرواکولوژی» با ۲۷ درصد (کتاب ۵۳) به خود اختصاص داده‌اند (شکل ۳).

شکل ۳. سهم موضوعات مختلف در کتاب‌های منتشر شده در گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد
عدد درج شده در بالای هر ستون نشان‌دهنده تعداد کتاب منتشر شده در آن حوزه موضوعی است.

محمدحسن راشد محصل با ۲۷ عنوان کتاب (۱۳/۸ درصد از کل کتاب‌های گروه) قرار دارد که ۱۷ مورد از کتاب‌های ایشان تألیف و ۱۰ مورد ترجمه است. دکتر مهدی نصیری محلاتی، دکتر محمد کافی و دکتر محمد بنیان اول نیز به ترتیب با دارا بودن ۱۰/۷، ۹/۷ و ۷/۱ درصد از کل کتاب‌های گروه در جایگاه‌های بعدی قرار دارند.

مجموع اعضای گروه آگروتکنولوژی از ابتدای تأسیس ۳۹ نفر بوده است که ۳۳ نفر از آن‌ها دارای کتاب تألیفی و یا ترجمه‌ای هستند. در این بین، دکتر علیرضا کوچکی با ۸۸ عنوان کتاب (۴۴/۹ درصد از کل کتاب‌های گروه)، که ۱۸ مورد آن تألیف و ۷۰ مورد ترجمه است، عنوان استاد پرتولید گروه را به خود اختصاص داده است (جدول ۲). پس از آن، دکتر

جدول ۲. اعضای پرتولید گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد

نام	تعداد کتاب	درصد از کل کتاب‌های گروه	تعداد تألیف	تعداد ترجمه
علیرضا کوچکی	۸۸	۴۴/۹	۱۸	۷۰
محمدحسن راشد محصل	۲۷	۱۳/۸	۱۷	۱۰
مهدی نصیری محلاتی	۲۱	۱۰/۷	۵	۱۶
محمد کافی	۱۹	۹/۷	۸	۱۱
محمد بنیان اول	۱۴	۷/۱	۱	۱۳

انتخاب شده است. کتاب نگرشی نوین بر جنبه‌های بوم‌شناختی فیزیولوژیک گیاهان زراعی، کتاب برگزیده سال استان خراسان رضوی در سال ۱۳۸۹ و نهمین کتاب برتر سال استان خراسان رضوی در سال ۱۳۹۱ بوده است. دو کتاب که به زبان انگلیسی نگاشته شده‌اند نیز با عناوین: *Cumin (Cuminum cyminum)* Production and Processing و *Saffron (Crocus sativus)* Production and Processing رتبه اول در ششمین جشنواره فردوسی در گروه کشاورزی را در سال ۱۳۸۶ کسب کرده‌اند.

از ۱۹۶ کتاب منتشر شده در گروه آگروتکنولوژی ۱۳ کتاب جایزه دریافت کرده‌اند (جدول ۳). از این بین، ۵ مورد تألیفی و مابقی ترجمه هستند. به ۳ کتاب نیز ۲ جایزه تعلق گرفته است؛ کتاب زراعت و اصلاح لوییا جایزه کتاب برگزیده سومین جشنواره فردوسی در سال ۱۳۸۰ و کتاب سال جمهوری اسلامی ایران را در سال ۱۳۸۲ دریافت کرده است. کتاب زراعت نوین به‌عنوان کتاب برگزیده ششمین دوره، جایزه کتاب فصل در سال ۱۳۸۷ و کتاب سال استان خراسان رضوی در سال ۱۳۸۸

جدول ۳. جوایز اختصاص یافته به کتب منتشر شده در گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد

نام کتاب	نوع اثر	سال انتشار	نویسندگان	نوع و سال دریافت جایزه
جنبه‌های فیزیولوژیکی زراعت دیم	ترجمه	۱۳۶۶	علیرضا کوچکی و غلامحسین سرمدنیا	کتاب برگزیده سال جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۷)
مدل‌سازی در گیاهان زراعی	ترجمه	۱۳۷۷	علیرضا کوچکی و محمد بنایان اول	کتاب برگزیده دانشگاه‌های کشور (۱۳۷۳)
آگرواکولوژی	ترجمه	۱۳۸۰	مهدی نصیری‌محلاتی، علیرضا کوچکی، پرویز رضوانی‌مقدم و علیرضا بهشتی	کتاب برتر گروه کشاورزی در سومین جشنواره فردوسی (۱۳۸۰)
زراعت و اصلاح لوبیا	ترجمه	۱۳۸۰	عبدالرضا باقری، علی‌اکبر محمودی و فرخ دین‌قزلی	کتاب برگزیده سومین جشنواره فردوسی (۱۳۸۰) و کتاب سال جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۲)
بوم‌شناسی محیط‌زیست	ترجمه	۱۳۸۰	علیرضا کوچکی و محمد حسینی	رتبه دوم در سومین جشنواره فردوسی در گروه کشاورزی (۱۳۸۶)
اثر تغییر اقلیم جهانی بر تولیدات کشاورزی	ترجمه	۱۳۸۱	مهدی نصیری‌محلاتی، علیرضا کوچکی، پرویز رضوانی‌مقدم و حسین صباحی	رتبه دوم کتاب گروه کشاورزی در چهارمین جشنواره فردوسی (۱۳۸۲)
Cumin (Cuminum cyminum): Production and Processing	تألیف	۱۳۸۵	علیرضا کوچکی، محمد کافی، محمدحسن راشد‌محصل و مهدی نصیری‌محلاتی	رتبه اول در ششمین جشنواره فردوسی در گروه کشاورزی (۱۳۸۶)
Saffron (Crocus sativus): Production and Processing	تألیف	۱۳۸۵	علیرضا کوچکی، محمد کافی، محمدحسن راشد‌محصل و مهدی نصیری‌محلاتی	رتبه اول در ششمین جشنواره فردوسی در گروه کشاورزی (۱۳۸۶)
زراعت نوین	تألیف	۱۳۸۷	علیرضا کوچکی و محمد خواجه‌حسینی	کتاب برگزیده ششمین دوره جایزه کتاب فصل جمهوری اسلامی (۱۳۸۷) و کتاب سال استان خراسان رضوی (۱۳۸۸)
روش‌های پژوهش آزمایشگاهی و مزرعه‌ای در آگرواکولوژی	ترجمه	۱۳۸۹	رضا قربانی، لیلا تبریزی، علیرضا کوچکی و مهدی نصیری‌محلاتی	کتاب برگزیده سیزدهمین دوره جایزه کتاب فصل بهار (۱۳۸۹)
نگرشی نوین بر جنبه‌های بوم‌شناختی فیزیولوژیک گیاهان زراعی	تألیف	۱۳۹۰	علیرضا کوچکی، مهدی نصیری‌محلاتی، فرزاد مندنی و سرور خرم‌دل	کتاب برگزیده سال استان خراسان رضوی (۱۳۸۹) و نهمین کتاب برتر سال استان خراسان رضوی (۱۳۹۱)
تولید پایدار محصولات زراعی: زراعت عمومی	تألیف	۱۳۹۲	علیرضا کوچکی، اسکندر زند، عبدالمجید مهدوی دامغانی	کتاب برگزیده سی‌ودومین دوره کتاب جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۳)
اسلام و محیط‌زیست	ترجمه	۱۳۹۳	محمد خواجه‌حسینی و سید شهاب‌الدین معین‌الدینی	کتاب برگزیده سال استان خراسان رضوی (۱۳۹۴)

دستاورد‌ها

اما پس از گذشت اندک زمانی و در اختیار گرفتن زمام امور، برگردان نمودن کتاب‌های انگلیسی‌زبان را با ترجمه کتاب «Silent Spring» با نام فارسی «بهار خاموش» آغاز کردند. این کتاب که گفتاری است درباره آلاینده‌سازهای ساخته بشر، برنده هشت جایزه معروف و یکی از تأثیرگذارترین کتاب‌های قرن بیستم بوده است که به راه‌اندازی جنبش زیست‌محیطی در سراسر جهان و به‌ویژه جهان غرب کمک کرده است. آقایان وهاب‌زاده (عضو هیئت‌علمی گروه زیست‌شناسی دانشکده علوم دانشگاه فردوسی مشهد)، کوچکی و علیزاده در سال ۱۳۵۶ این

عوامل متعددی بر سیر نشر کتاب در گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد اثرگذار بوده است (شکل ۱) که در ادامه، این سیر تحول و عوامل مؤثر بر آن بررسی شده است.

گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد در سال ۱۳۵۴ تأسیس شد. در سال‌های آغازین کار، به علت مشغله تدریس و راه‌اندازی گرایش‌های مختلف تحصیلی، اعضای گروه برای تألیف کتاب زمان کافی در اختیار نداشتند.

به‌ویژه فرهنگی دارد، مطرح شد. در واقع، گروه آگرو تکنولوژی پیش‌گام این بینش در کشور بود و پس از آن بر ترجمه کتاب‌هایی در زمینه‌های کشاورزی پایدار، اکولوژی، آگرو اکولوژی، کشاورزی ارگانیک، تغییر اقلیم و خدمات اکوسیستم تمرکز کرد. لذا، نشر کتاب در این دهه نسبت به دهه‌های گذشته شتاب بیشتری گرفت.

گروه آگرو تکنولوژی در دهه سوم فعالیت خود (۱۳۸۰) با تدوین سرفصل‌های دوره‌های تحصیلات تکمیلی جدید برای اولین بار در کشور در زمینه کارشناسی ارشد و دکتری و تمرکز بر پژوهش‌های کاربردی بر روی گیاهان زراعی ویژه مشغول فعالیت بوده است. لذا، به‌منظور تأمین منابع درسی برای دانشجویان دوره‌های جدید تحصیلات تکمیلی، در این دوره زمانی بر ترجمه کتاب تکیه شده است. البته تا این زمان علاوه بر ترجمه، در گروه آثاری نیز تألیف شده بود. اما آنچه حائز اهمیت و نقطه عطفی در سیر تحول نشر کتاب در گروه آگرو تکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد است، انتشار نخستین تک‌نگاشت و کاری مشترک و گروهی در زمینه علوم کشاورزی با عنوان «زراعت نوین» در این دهه است. این کتاب با همکاری ۱۹ تن از استادان و پژوهشگران دانشگاه‌های کشور تهیه و تدوین شد و انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد در سال ۱۳۸۷ آن را چاپ کرد. کتاب «زراعت نوین» مشتمل بر ۲۲ فصل و ۷۰۴ صفحه است که یافته‌های جدیدی که تا آن زمان در عرصه‌های علوم زراعی مطرح بودند را در بر گرفته است.

در دهه ۱۳۹۰، با مطرح‌شدن مباحث مربوط به کم‌آبی و ضرورت مدیریت آب در کشور به‌ویژه در بخش کشاورزی، کتاب «زراعت کم‌آب در ایران: راهبردها و کاربردها» به‌عنوان دومین تک‌نگاشت گروه برای آگاهی‌بخشیدن به همگان در ارتباط با بحرانی که برای آب در ایران پیش آمده بود به رشته تحریر درآمد. این کتاب، که با کمک جمع متنوعی از صاحبان اندیشه در زمینه آب نوشته شده است، مشتمل بر ۱۶ فصل و ۶۱۶ صفحه است که از سوی انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد در سال

کتاب را ترجمه کردند. پس از مطالعه کتاب از سوی رئیس وقت دانشگاه فردوسی مشهد (دکتر پرویز آموزگار)، کتاب مورد تقدیر ایشان قرار گرفت و برای نشر به مؤسسه چاپ و گرافیک دانشگاه فردوسی مشهد معرفی شد. با این حال، چاپ آن به دلیل هم‌زمانی با کشمکش‌های دوران انقلاب اسلامی ایران به تأخیر افتاد و سرانجام در سال ۱۳۵۸ منتشر شد.

در دهه ۱۳۶۰ و برای تأمین منابع درسی برای دانشجویان، تمرکز گروه بر ترجمه کتب با تأکید بر مناطق خشک بود. با توجه به اینکه در این دوره برای کاربرد روش‌های علمی در دیم‌کاری در کشور حرکت‌هایی انجام شده بود و همه‌جا بر توسعه دیم‌زارها، تولید بیشتر و گام برداشتن در راستای خودکفایی محصولات غذایی تأکید می‌شد، نوعی به‌اصطلاح جریان ترجمه کتاب‌های مرتبط با کشاورزی مناطق خشک و از جمله دیم و دیم‌کاری در این گروه شکل گرفت و در این مورد کتاب‌های مهمی که به زبان انگلیسی وجود داشتند، به زبان فارسی ترجمه شدند (کوچکی و همکاران، ۱۴۰۱). این کتاب‌ها توانستند اصول، مبانی و رهیافت‌های کاربردی کشاورزی در مناطق خشک را که دیم‌کاری تنها بخشی از آن را تشکیل می‌دهد به صورت گسترده‌ای در اختیار گروه‌های ذی‌ربط از جمله سیاست‌گذاران بخش کشاورزی، جامعه علمی و کارشناسان مربوط قرار دهند (کوچکی و همکاران، ۱۴۰۱). در اواخر دهه ۱۳۶۰ نیز با مطرح‌شدن علوم جدید در زراعت همچون فیزیولوژی گیاهان زراعی، مدل‌سازی و علف‌های هرز ترجمه کتاب‌هایی با این موضوعات آغاز شد.

در دهه ۱۳۷۰، با آگاهی از اثرات منفی کشاورزی رایج بر محیط‌زیست و بوم‌نظام‌های طبیعی، وجود خلأ زیاد عملکرد در محصولات زراعی و در نتیجه عدم ثبات عملکرد و ناپایداری تولید در کشور، ضرورت آگاهی‌بخشی در حوزه کشاورزی بوم‌سازگار و پایدار احساس شد. لذا، در جریان برگزاری «اولین کنگره علوم زراعی ایران» در دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد در سال ۱۳۷۲، برای نخستین بار بینش «کشاورزی پایدار و بوم‌سازگار» که ریشه در باورها و سنت‌های کهن کشاورزی و

انتشار این کتاب توانست علاوه بر بار علمی خود، نوعی دستاورد اجتماعی در زمینه کار گروهی و مشارکت جمعی نیز تلقی شود. آنچه در طی این نیم‌قرن فعالیت گروه حائز اهمیت است، ترجمه کتاب «بهار خاموش» به‌عنوان اولین کتاب و فراوانی بیشتر کتاب‌هایی با موضوع آگرواکولوژی نسبت به سایر موضوعات است (شکل ۳) که نشان‌دهنده نگرش بوم‌شناختی گروه به‌ویژه از ابتدای تأسیس آن است. با این حال، در بین کتاب‌های این گروه کتاب‌هایی با موضوعات مختلف مشاهده می‌شود (شکل ۳) که این کتاب‌ها عمدتاً قبل از تفکیک گروه انتشار یافته‌اند؛ زیرا گروه آگروتکنولوژی هسته اولیه تشکیل دانشکده کشاورزی بود و بسیاری از گروه‌های آموزشی فعلی دانشکده کشاورزی از بطن آن تأسیس شده‌اند. با در نظر گرفتن این موضوع که این گروه در حال حاضر دارای چهار گرایش آگرواکولوژی، فیزیولوژی گیاهان زراعی، علوم علف‌های هرز و علوم و تکنولوژی بذر است و با توجه به سهم اندک کتاب‌هایی با موضوع علوم و تکنولوژی بذر از کل کتاب‌های گروه و همچنین نوپا بودن این گرایش در گروه، نیاز است مترجمان و مؤلفان این حوزه برای رفع خلأهای موجود با دیدی جامع و کل‌نگر توجه بیشتری به این گرایش داشته باشند.

نتیجه‌گیری

به‌طور کلی نتایج این مطالعه نشان داد که سیر تحول نشر کتاب در گروه آگروتکنولوژی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد در طول قریب به نیم‌قرن از آغاز تأسیس آن، از شرایط سیاسی، اجتماعی و حتی زیست‌محیطی حاکم بر ایران متأثر بوده است. با این وجود، گروه آگروتکنولوژی توانسته است مسیر تکاملی خود را در طول این دوره به‌خوبی طی کند. این گروه حرکت خود در وادی کتاب را با ترجمه کتاب‌های انگلیسی‌زبان آغاز کرد. سپس، به تألیف کتاب‌های فارسی روی آورد و با بهره‌گیری از نعمت تنوع، تک‌نگاشت‌هایی را به رشته تحریر درآورد. پس از آن، به تألیف کتاب‌های انگلیسی‌زبان

۱۳۹۵ چاپ شد. گروه آگروتکنولوژی پس از ترجمه و تألیف کتب فارسی، در اواخر دهه ۱۳۹۰، به تألیف کتب انگلیسی همت گماشت و نخستین اثر جامع خود را به زبان انگلیسی با عنوان «Saffron: Science, Technology and Health» در سال ۱۳۹۹ (۲۰۲۰ میلادی) منتشر کرد. لازم به ذکر است قبل از این کتاب، سه کتاب دیگر (Cumin (*Cuminum cyminum*): Production and Processing، Saffron (*Crocus sativus*): Production and Processing و Crop and Forage Production Using and Processing Saline Water) نیز به زبان انگلیسی تألیف شده بودند. اما آنچه این اثر را از سه کتاب دیگر متمایز می‌کند تک‌نگاشت بودن آن و نشر آن از سوی انتشارات بین‌المللی Elsevier است. این کتاب که مشتمل بر شش بخش، ۳۴ فصل و ۵۸۰ صفحه است، با همکاری ۶۶ تن از متخصصین رشته‌های مختلف علمی از دانشگاه‌های فردوسی مشهد، علوم پزشکی مشهد، علوم پزشکی تهران و سایر مراکز پژوهشی دانشگاهی و شماری از متخصصان کشورهای اسپانیا، ایتالیا، آمریکا و یونان به رشته تحریر درآمده است. کتاب «Saffron: Science, Technology and Health» همه جنبه‌های تولید زعفران، از جمله مسائل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، زیست‌محیطی، زیست‌پزشکی و تغذیه‌ای زعفران، را پوشش داده و در معرفی این طلای سرخ به‌عنوان گیاه بومی ایران در عرصه جهانی نقش مؤثری داشته است.

در اواخر دهه ۱۳۹۰، گروه آگروتکنولوژی بستری را برای همکاری فارغ‌التحصیلان دوره دکتری خود و نسل جوان آگاه به علم روز در نگارش کتاب فراهم کرد. ماحصل این همکاری چاپ اثری جامع، تلفیقی و همه‌جانبه‌نگر با عنوان «آگرواکولوژی مناطق خشک» بود که انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد در سال ۱۴۰۱ آن را منتشر کرد. این کتاب مشتمل بر ۶۱ فصل و ۱۱۳۶ صفحه بود که در سه جلد جداگانه به چاپ رسیده است. ۸۵ نفر از دانشگاهیان و پژوهشگران مراکز علمی و کارشناسان بخش اجرایی که عمدتاً نسل جوان آگاه به علم روز، پُر توان و با ابتکار عمل بودند در تهیه و تدوین این کتاب همکاری داشته‌اند. لذا،

فناوری‌های اطلاعاتی بر چاپ و نشر کتاب در ایران از نگاه ناشران. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۹(۴). ص. ۸۵-۱۰۹.

کوچکی، علیرضا، نصیری محلاتی، مهدی، خرم‌دل، سرور، و خواجه‌حسینی، محمد (۱۴۰۱). *اگر واکولوژی مناطق خشک*. مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد. ص. ۱۱.

مشایخ، شهناز، گرامی‌راد، فاطمه، و ملک‌محمودی، مهناز (۱۳۹۹). بررسی وضعیت چاپ و نشر کتاب‌های حسابداری و حسابرسی دولتی در ایران. *حسابداری دولتی*، ۶(۲). ص. ۶۵-۷۸.

ملک‌محمودی، سعید، و حاجی‌زین‌العابدینی، محسن (۱۳۹۶). یک دهه نشر کتاب در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی ایران (۱۳۸۱-۱۳۹۰). *مجله اطلاع‌رسانی پزشکی نوین*، ۳(۱). ص. ۱۶-۲۱.

یوسفی، احمد (۱۳۷۹). مقایسه گرایش موضوعی مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران و پایگاه اطلاعاتی ایزا در سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۷۵. *مطالعات ملی کتابداری و سازمان‌دهی اطلاعات*، ۱۱(۴). ص. ۳۶-۶۲.

Iranian book and literature house (2023, April 17). Statistical report. Retrieved August 2023, 15 from: <https://ketab.ir/>

Tian, X., & Martin, B. (2008 July 27-25). Value chain and e-business models in Australian book publishing [Paper presentation]. In *Proceeding of the IADIS International Conference on e-Commerce*, Amsterdam, Netherlands.

Tolonen, M., Lahti, L., Roivainen, H., & Marjanen, J. (2019). A quantitative approach to book-printing in Sweden and Finland, 1828-1640. *Historical methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 78-57, (1)52. DOI: 01615440.2018.1526657/10.1080.

Umino, B., Kageura, K., & Toda, S. (2010). A sixty year history and analysis of the Japanese publishing industry: A statistical analysis of circulation. *Publishing Research Quarterly*, 26, 286-272. DOI: 10.1007/s2-9183-010-12109

همت گماشت و موفق به چاپ کتاب ازسوی انتشارات بین‌المللی Elsevier شد. درنهایت نیز بستری را برای همکاری نسل جوان، با اشتیاق و پرتوان در نگارش کتاب فراهم کرد تا ادامه‌دهنده این مسیر باشند چراکه انتهای برای حرکت به سوی کمال و کامل شدن نمی‌توان متصور شد. شاهد این مدعا هم آن است که مولانا می‌فرماید (مثنوی معنوی، دفتر اول، بخش ۱۴۸، موضوع: آمدن مهمان نزد یوسف پیامبر (ع)):

گندمی را زیر خاک انداختند / پس ز خاکش خوشه‌ها بر ساختند
بار دیگر کوفتندش ز آسیا / قیمتش افزود و نان شد جان‌فزا
باز نان را زیر دندان کوفتند / گشت عقل و جان و فهم هوشمند
باتوجه به اهمیت نشر کتاب در حوزه کشاورزی، پیشنهاد می‌شود که سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی نیز وضعیت نشر خود را ارزیابی نماید تا به کمک آن مسئولان و ناشران را در برنامه‌ریزی بهتر یاری کرده و به نویسندگان و مترجمان کمک کند تا با توجه به خلأهای موجود، با تألیف و ترجمه کتاب‌های موردنیاز حوزه کشاورزی زمینه رشد و شکوفایی هرچه بیشتر این بخش را فراهم آورند.

منابع

باب‌الحوایجی، فهیمه، مطلبی، داریوش، حریری، نجلا، و مؤمنی، فرشاد (۱۳۹۰). تحلیل نشر کتاب ایران بین سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۸۷. *پژوهش‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱. ص. ۲۴۱-۲۶۴.

خانه کتاب و ادبیات ایران، (۱۴۰۲، ۲۸ فروردین). *گزارش آماری، بازیابی ۲۴ مرداد، ۱۴۰۲*، از <https://ketab.ir/>

شریفی میلانی، هامون، برومند، زهرا، و امیرکبیری، علیرضا (۱۳۹۹). عوامل تأثیرگذار بر صنعت نشر کتاب در ایران. *فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات*، ۵۰. ص. ۲۴۱-۲۵۸.

شوق‌پور، داود، حریری، نجلا، و اباذری، زهرا (۱۴۰۲). بررسی وضعیت نشر کتاب به زان ترکی آذری از سال ۱۳۵۸ تا ۱۳۹۷. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۲۵(۳). ص. ۱۸۹ تا ۲۱۳.

غفرانی، علی، و موسوی مقدم، مهناز (۱۳۹۵). پژوهشی در دانش بومی کشاورزی ایران با تکیه بر سه کتاب باقی‌مانده از قرن دهم هجری. *تاریخ و فرهنگ*، ۴۸(۲). ص. ۵۱-۶۴.

فرج‌پهلوی، عبدالحسین، مطلبی، داریوش، و اصغر‌نژاد، حسین (۱۳۹۵). تأثیر

Half a century with books: investigating the status of book publishing by the Department of Agrotechnology, Faculty of Agriculture, Ferdowsi University of Mashhad

Mohammad Khajeh-Hosseini^{1*}, Fatemeh Yaghoubi²

1. Professor of Seed Science and Technology, Department of Agrotechnology, Faculty of Agriculture, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran . (Corresponding author). Email: saleh@ferdowsi.um.ac.ir

2. Postdoctoral Researcher of Crop Ecology, Department of Agrotechnology, Faculty of Agriculture, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Email: fa.yaghoubi@mail.um.ac.ir

Abstract

Book publishing is one of the measures of progress in any society. The main objective of the current research is to investigate the status of book publishing by the Department of Agrotechnology, Faculty of Agriculture, Ferdowsi University of Mashhad (FUM) during nearly half a century of its establishment. The statistical population of the research includes all the books published by the Department since establishment in 1975 to 2022. A checklist was used to collect information and data were analyzed using descriptive statistics. The research findings showed that during the study period, 196 book titles were published in the Department, of which %79.6 and %20.4 were translated and authored, respectively. In total, 34 publishers contributed to the publication of books during the study period. The most significant number of books (85 titles) have been published by the FUM Press. The largest share of authored and translated books was in the field of agroecology with 53 book titles (%27). The most prolific member of the Department is Professor Alireza Koocheki, who authored or translated 88 books. In general, due to the newness of the major of “Seed Science and Technology” in the Department, it is necessary to pay more attention to translating and authoring books related to this subject.

Keywords: Agroecology, Authored book, Book Publishing, Publisher.